До Спеціалізованої вченої ради Д 64.051.28

у Харківському національному університеті

імені В.Н. Каразіна

м. Харків, майдан Свободи, 6, 61022

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, доцента

ОТРАДНОВОЇ ОЛЕСІ ОЛЕКСАНДРІВНИ

на дисертацію

ЦИБАНЬ АРТЕМА АНДРІЙОВИЧА

«Суб'єктивний цивільний обов'язок

як елемент зобов'язального правовідношення»,

подану на здобуття наукового ступеню кандидата

юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дослідження

Правовідносини є однією із основних категорій права взагалі та цивільного права зокрема. Будь-яка галузь права має справу із правовідносинами, будь-то адміністративними, кримінальними, земельними, трудовими. І неабияке значення інститут правовідносин має у цивільному, і зокрема зобов'язальному праві, де цивільно-правове зобов'язання само по собі визначається через категорію правовідношення (ст. 509 ЦК).

Класично елементами правовідношення визнаються їх суб'єкт, об'єкт та зміст або права та обов'язки сторін. І якщо суб'єктному складу зобов'язальних правовідносин, їх об'єкту та суб'єктивним цивільним правам в юридичній літературі присвячено чимало праць, то суб'єктивний

цивільний обов'язок незаслуговано залишився поза увагою дослідників. Як правило обов'язок згадується як те, що кореспондує суб'єктивному цивільному праву, але не наводиться ретельного аналізу поняття, змісту категорії «цивільних обов'язок» та його співвідношення із суміжними правовими конструкціями.

Разом з тим, наукове дослідження даної правової конструкції є вельми необхідним, адже у будь-якому цивільно-правовому зобов'язанні увага акцентується перш за все на обов'язках боржника (вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії). Тому важливим та необхідним є дослідження поняття, сутності та змісту суб'єктивного обов'язку як елемента зобов'язального правовідношення, аналіз його існування у динаміці, співвідношення поняття «суб'єктивний цивільний обов'язок» із суміжними правовими конструкціями, засобів примусу боржника до виконання свого суб'єктивного обов'язку та наслідків його невиконання тощо.

У зв'язку з викладеним, дисертаційне дослідження Цибань А.А. вбачається необхідним та актуальним як для науки цивільного права, так і для правозастосовчої практики.

Актуальність теми підтверджується також і тим, що робота виконана відповідно до напрямів науково-дослідної роботи кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна на 2016–2019 роки «Правові проблеми здійснення майнових і особистих немайнових прав в умовах ринкової економіки» (державний реєстраційний номер 0116U000914), головних напрямів фундаментальних досліджень юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Наукова новизна, оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації та їх достовірності. Новизна наукових положень дисертаційного дослідження Цибань А.А. полягає в тому, що це нове

системне дослідження теоретичних і прикладних проблем існування та застосування категорії «суб'єктивний цивільний обов'язок» у зобов'язальному праві.

Структура дисертації Цибань А.А. відповідає поставленій меті та завданням дослідження, а виклад його результатів здійснено на належному науково-методичному рівні.

Робота класично складається із трьох розділів, розділених на підрозділи. Автор розпочинає дослідження юридичної природи суб'єктивного цивільного обов'язку (Розділ 1). Зокрема у цьому розділі дисертант звертає увагу на поняття, сутність та зміст суб'єктивного цивільного обов'язку, досліджує види суб'єктивних цивільних обов'язків та співвідношення суб'єктивного цивільного обов'язку із суміжними правовими конструкціями. У Розділі 2 «Специфіка та динаміка суб'єктивного цивільного обов'язку у зобов'язальному правовідношенні» аналізуються особливості суб'єктивного цивільного обов'язку у зобов'язальному правовідношенні, підстави його виникнення та припинення, а також особливості виконання суб'єктивного цивільного обов'язку у цивільно-правових зобов'язаннях. Третій розділ роботи присвячений проблемам забезпечення виконання суб'єктивного цивільного обов'язку у зобов'язальному правовідношенні та відповідальності за його невиконання чи неналежне виконання. Тут автор звертає увагу на засоби забезпечення та міри відповідальності у механізмі правового регулювання суб'єктивних цивільних обов'язків.

Запропонована структура роботи надала можливість здійснити послідовний аналіз проблемних питань суб'єктивного цивільного обов'язку в зобов'язальному праві повністю розкрити тему дослідження та досягнути поставленої мети дослідження.

Наукові положення та рекомендації є цілком обґрунтованими. Позитивною ознакою дисертаційного дослідження є те, що більшість викладених у ньому теоретичних узагальнень та практичних пропозицій

формулюються з позицій удосконалення механізму реалізації суб'єктивного цивільного обов'язку як елемента цивільно-правового зобов'язання та захисту прав кредитора у зобов'язанні.

Обґрунтованість та достовірність підготовлених висновків та рекомендацій досягається за рахунок дослідження автором достатньої кількості літературних та нормативно-правових джерел (список використаних джерел налічує 121 найменування).

Обґрунтованість сформульованих автором висновків і пропозицій підтверджується також фактом публікації робіт, присвячених темі дисертації. Зокрема результати наукового дослідження викладено у одинадцяти наукових публікаціях, серед яких п'ять статей у наукових фахових виданнях України, одна – у зарубіжному науковому виданні, п'ять тез доповідей на науково-практичних конференціях.

У цілому як публікації, так і автореферат дисертації з достатньою повнотою висвітлюють положення поданого на захист дослідження.

У дисертації вдало використані загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Роботі властивий логічний стиль викладення матеріалу, саме дослідження відзначається послідовністю та чіткістю висновків.

Дисертант проаналізував як історію розвитку вчення про суб'єктивний обов'язок як у вітчизняній, так і у зарубіжній правовій доктрині та робить на підставі цього висновки щодо удосконалення сучасного бачення суб'єктивного обов'язку як елементу цивільно-правового зобов'язання.

Цікавим є розширений підхід автора до поняття «суб'єктивний цивільний обов'язок», під яким дисертант розуміє міру належної поведінки зобов'язаної особи, характер та обсяг якої можуть бути встановлені не лише нормами законодавства та умовами договору, а й іншими юридичними фактами, такими як делікти, судові акти, акти цивільного стану, акти органів державної влади та місцевого самоврядування, незалежно від виду правовідношення.

Заслуговує на підтримку авторське визначення зустрічних обов'язків як обов'язків, виконання яких обумовлює виконання обов'язків другою стороною договірного зобов'язання, і які виникають з однієї підстави, є взаємопов'язаними, основними та охоплюються предметом договору.

Слушним є запропонована дисертантом теза про те, що обов'язок щодо утримання речі (тягар утримання), заснований на речовому праві власності, з укладенням договору і переходом цього обов'язку до боржника стає договірним зобов'язальним обов'язком, оскільки відповідальність за його порушення має договірний характер.

Правильною та корисною є пропозиція класифікувати суб'єктивні обов'язки за такими критеріями: 1) за об'єктом – майнові та немайнові; 2) за зобов'язаною особою – безпосередні (ті, що виконуються безпосередньо самою особою) та опосередковані (ті, що виконуються третьою особою); 3) за колом осіб – індивідуальні та загальні; 4) за характером зв'язку права і обов'язку – активні та пасивні; 5) за характером правової норми – охоронні та регулюючі.

Варто погодитися із твердженням дисертанта, що тягар утримання речі слід вважати «складним» цивільним обов'язком, який охоплює сукупність дій, метою яких є збереження речі у придатному для її використання стані.

Цікавим є запропоноване автором визначення звільненням від виконання суб'єктивного цивільного обов'язку у зобов'язанні, під яким пропонується розуміти законну та обумовлену відсутність необхідності дотримуватись умов зобов'язання, а саме вчиняти певні дії або утримуватись від їх вчинення з боку зобов'язаної особи на користь задоволення вимоги іншого суб'єкта зобов'язання.

Слушним є також визначення заохочення як встановлених за домовленістю сторін у договорі або визначених й закріплених у правовій нормі заходів, основним спрямуванням яких є стимулювання та сприяння

вибору носієм суб'єктивного цивільного обов'язку необхідної поведінки для задоволення законних вимог іншої особи, наділеної правом.

Робота містить й інші позитивні висновки, відображені в дисертації та авторефераті.

Практична значимість результатів дослідження визначається пропозиціями щодо вдосконалення законодавства України у сфері встановлення цивільно-правових зобов'язальних обов'язків. Підготовлені дисертантом пропозиції можуть бути використані суб'єктами законодавчої ініціативи, вченими та викладачами вищих навчальних закладів.

Зауваження до дисертації

Не дивлячись на істотні здобутки роботи, дисертація А.А. Цибань має вразливі місця, щодо яких необхідно зробити певні зауваження.

1. Можна цілком погодитися із запропонованою автором класифікацією суб'єктивного цивільного обов'язку в залежності від стадій виконання договірного зобов'язання на: 1) обов'язок, строк виконання якого ще не настав і право вимоги щодо якого ще не виникло; 2) обов'язок, який має виконуватися у певний проміжок часу під загрозою прострочення виконання; 3) обов'язок, який не виконано вчасно, що тягне за собою цивільно-правову відповідальність, яка не виключає виконання обов'язку в натурі; 4) обов'язок, щодо якого допущено прострочення і до виконання якого кредитор втратив інтерес, що є підставою для цивільно-правової відповідальності боржника. Разом з тим цивільно-правові зобов'язання не обмежуються зобов'язаннями договірними. Тому варто було б у роботі звернути увагу і на класифікацію суб'єктивних цивільних обов'язків у позадоговірних зобов'язаннях.

2. Важко погодитися із запропонованими автором ознаками (специфічними рисами) суб'єктивних цивільних обов'язків у зобов'язальному правовідношенні (положення 3 наукової новизни рівня

«уперше»). Дисертант робить узагальнення для всіх суб'єктивних цивільних обов'язків. Разом з тим, такі виділені автором риси, як зустрічність; оборотоздатність (у вигляді відступлення права вимоги та переведення боргу); можливість до трансформації у позикове зобов'язання; можливість захисту шляхом позову про виконання обов'язку в натурі властиві зовсім не всім суб'єктивним цивільним обов'язкам як елементам зобов'язального правовідношення. Так зустрічність характерна для двосторонніх договорів, однак не характерна для договорів односторонніх та для недоговірних зобов'язань. Оборотоздатність стосується тільки тих обов'язків, які не мають нерозривного зв'язку із особою боржника. Можливість трансформації у позикове зобов'язання стосується більшістю обов'язку по сплаті грошей. Можливість захисту шляхом позову про виконання обов'язку в натурі також існує не завжди.

3. Спірною є авторська теза про те, що «відмова кредитора від договору не припиняє як договірного зобов'язання в цілому, так і безпосередньо обов'язків боржника. Відмова кредитора означає припинення відповідного надання боржнику через порушення останнім договірного зобов'язання». Кредитор не робить боржникові «надання». Право кредитора – це право вимоги. Тому відмова кредитора від договору означає його відмову від реалізації свого права та може хіба що трансформувати обов'язок боржника виконати певну дію або утриматися від виконання певної дії у обов'язок нести відповідальність за порушення свого обов'язку.

4. Хотілось би почути деталізоване пояснення автора щодо висновку у роботі, що підставами виникнення суб'єктивного цивільного обов'язку є не тільки дії, які передбачені актами цивільного законодавства, або дії, які ними не передбачені, але породжують виникнення цивільних прав та обов'язків, а також й юридичні події, за наявності яких у особи виникає суб'єктивний цивільний обов'язок. Адже предметом дисертаційного дослідження є саме обов'язок як елемент зобов'язального

правовідношення. Тому цікаво дізнатися про приклади подій, що породжують цивільно-правові зобов'язання.

Загальний висновок по дисертації

Висловлюючи зауваження по проведеному дисертаційному дослідженню, ми цілком усвідомлюємо, що можливості удосконалення будь-яких результатів дослідження є необмеженими. В тому висловлені нами зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Артема Андрійовича Цибань, яка представляє науковий інтерес та може бути предметом для наукових дискусій та обговорень на засіданні спеціалізованої вченої ради.

Представлена на відгук дисертація є серйозним науковим дослідженням, що свідчить про вирішення важливих проблемних питань в науці цивільного права у сфері застосування суб'єктивних цивільних обов'язків як елемента зобов'язального правовідношення.

Дисертація логічно побудована, оформлена відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України, а її положення викладені чітко та зрозумілою мовою. Пропозицій та рекомендації можуть бути використані для удосконалення чинного законодавства та практики його застосування.

Автореферат та наукові публікації повністю відображають основні положення та результати дослідження.

Основні висновки дисертації Цибань А.А. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук містять положення наукової новизни відповідного рівня.

Дисертаційна робота Цибань А.А. відповідає спеціальності 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Таким чином, вищезазначене дає підстави вважати, що дисертація **Цибань Артема Андрійовича «Суб'єктивний цивільний обов'язок як**

елемент зобов'язального правовідношення» відповідає вимогам пунктів 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою кабінету міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю – 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент
Доктор юридичних наук,
Професор кафедри цивільного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка О.О. Отраднова